

Jaap de Jong is vice-voorzitter van de PPR.

Ekologie EEN ANDERE WERELD

Op het ideologische front is de overwinning op de hulptroepen nauwelijks van belang: op dat front moeten de meest prominente tegenstanders bestreden worden.

Antonio Gramsci

Ekologie als onderdeel van de biologie is te definiëren als een wetenschap die het patroon van relaties tussen levende organismen en het milieu omschrijft. Zodra ekologie buiten de beperking tot organismen als planten en dieren treedt en de speciale diersoort 'mens' in de beschouwingen betreft, is de kans groot dat zij buiten het kader gaat dat bij haar methode past. Dan is ekologie ideologisch geworden: onder de pretentie van 'objektieve' kennis van de natuur, worden normatieve voorschriften gegeven omtrent de inrichting van de samenleving, die vanwege vermeende objectiviteit buiten politieke discussies worden gehouden of deze lamleggen.

Een vooronderstelling in de ekologische redenering is dat de mens een aparte diersoort is. Daarover zal blijvend meningsverschil bestaan. Natuurlijk is de mens een levend wezen waarvan het lichaam in wisselwerking met de omgeving natuurprocessen vertoont. Daarmee is een biologische benadering van de mens mogelijk. Maar die levert slechts zeer beperkte kennis over de mens op, over de mens als biologisch individu, maar niet als sociaal en denkend wezen. Biologische kennis over de mens gaat niet verder dan voorzover de mens losgemaakt is van specifiek menselijk functioneren in de maatschappij. Men ziet dan af van het feit dat menselijk gedrag bestaat uit zelfbewuste uitingen van een 'vrij' subjeet. Twee argumenten:

1. Het karakter van de menselijke arbeid. De mens verandert niet alleen de natuur, maar realiseert daarin ook een doel. Dat is een onderscheid ten opzichte van de dieren, die alleen instinktmatig de natuur veranderen. Alleen de mens kan vrij van onmiddellijke behoefte produceren en kan vrij staan tegenover het voortgebrachte product.

2. Het onderscheid tussen menselijke en dierlijke techniek. Alleen de mens geeft zelfstandigheid aan een instrument, ziet het als een weergave van een tevoren bedacht concept. Een menselijk individu voltrekt niet alleen handelingen, maar het realiseert zichzelf in die handelingen.

De mens weet dat zijn bestaan als lichamelijk wezen gebonden is aan natuurwetten (voortplanting, sterven). In zoverre is het menselijk bestaan van buitenaf bepaald. De mens heeft echter de mogelijkheid om aan die bepaaldheid verschillende vormen te geven. Menselijke vrijheid is dus niet: los of buiten de natuur staan, maar weten dat men lichamelijk aan de natuur gebonden is, weet hebben van de eigen eindigheid en daarmee omgaan. De mens reageert niet alleen op omstandigheden, maar

heeft daar ook een antwoord op.

Als geestelijk wezen heeft de mens, als enige diersoort, een verhouding tot zichzelf. Die krijgt gestalte in maatschappelijke organisatievormen: de mens maakt zijn eigen geschiedenis. De natuur heeft geen geschiedenis, maar vertoont eindeloos een patroon van aanpassing aan veranderde omstandigheden.

Ontoelaatbare toepassingen

Aan de hand van vier voorbeelden zal ik toelichten op welke wijze de grenzen van het ekologisch kader ontoelaatbaar overschreden worden.

A. Verklaringen van gebeurtenissen in de sociale sfeer worden ontleend aan verklaringen van verschijnselen in de levenloze natuur. Daarbij wordt de samenleving gezien als een systeem waarvan de structuur *causaal* te beschrijven is.

De opbouw van de samenleving uit gezinnen wordt vergeleken met de opbouw van een molecuul uit atomen. Elk atoom is opgebouwd uit protonen, neutronen en elektronen, waarvan aantallen per soort atoom verschillen. Maar steeds is er een begrenzing naar boven. Een verdere ontwikkeling tot grotere gehelen is daarna alleen mogelijk door samengaan van atomen tot molekulen.

Omdat er geen redenen zouden zijn om aan te nemen dat sociale relaties anders georganiseerd zouden zijn dan een systeem van levenloze materie, wordt gekonkludeerd dat de familie, die duidelijk het eerste nivo van menselijke organisatie vertegenwoordigt, de universele basisvorm is van alle menselijke samenlevingen.

Het aantal leden per gezin is aan een maximum gebonden, daarna moeten families zich tot grotere groepen organiseren. Maar net als bij molekulen, moeten deze groepen weer niet te groot worden, omdat de onderlinge band dan verzwakt en er desintegratie optreedt van de structuur van de groep/molecuul. Als symptoom van die desintegratie geldt dan de grote omvang van de misdaad en het grote aantal buitenechtelijke geboorten in steden.

In die gedachtengang wordt er volledig aan voorbijgegaan dat mensen zich, wanneer zij relaties aangaan, kunnen laten leiden door hun wil, hun normen en hun fantasieën; die worden beperkt door machtsverhoudingen en socialisatiepatronen. De mens luistert niet als vanzelf naar natuurwetten. Het gevaar van dit soort redeneringen is overduidelijk. Het gezin is weer de hoeksteen van de samenleving, het is de natuurlijke vorm, alle andere relatievormen zijn tegennatuurlijk.

In deze ideologie zitten grote gevaren, met name voor die groepen waarvoor het gezin zo onderdrukkend is. Vrouwen, flikkers en potten en jongeren.

Opvallend is verder dat zulke redeneringen altijd beginnen bij de plooibare levenloze materie. Zou men de meest natuurlijke samenlevingsvorm willen afleiden van dierlijk leven, dan moest men kiezen uit net zo'n grote variëteit als in het menselijk leven: herten en kippen, permanente paarvorming of per worp, de spin die het mannetje opeet na de paring. Men kan best vergelijkingen maken met menselijk gedrag, of een vorm aantrekkelijk vinden, maar menselijk gedrag is er niet mee te verklaren.

B. In de ecologie worden vaak *teleologische* verklaringen gebruikt, dat wil zeggen dat elk verschijnsel een doel heeft. Die doelen nu worden als natuurlijk of wenselijk voorgesteld.

Zo wordt het functioneren van systemen van organismen verklaard vanuit een gerichtheid op het handhaven van een bepaalde stabiele evenwichtstoestand. Aangezien men de samenleving ook als een ecosysteem beschouwt, komt men tot de konklusie dat de samenleving zo ingericht moet zijn dat ze stabiel is. De wet 'nature knows best' komt erop neer dat door een proces van toevallige genetische mutaties en natuurlijke selectie er stabiele ecosystemen zijn ontstaan. Elke verandering van

buitenaf is een verstoring. Daarom moet de mens de bestaande ecosystemen ongemoeid laten. (Men moet eens bedenken welke afschuwelijke maatschappelijke systemen gerechtvaardigd kunnen worden met een beroep op natuurlijke selectie.) Hierbij wordt het functionele doel uit de verklaring verwisseld met het normatieve doel dat de menselijke samenleving zich kan stellen. Menselijk ingrijpen in de natuur is in feite een verandering van een ecosysteem, maar wordt gezien als verstoring van een impliciet tot norm verheven 'ekologisch gezond' (= door mensen aan het lot overgelaten) ecosysteem. Een systeem dat ekologisch gezien het beste is, kan echter maatschappelijk ongewenst zijn. Het gevaar van deze opvatting is bijvoorbeeld dat men het produceren van voldoende voedsel niet als maatschappelijk doel wil laten prevaleren boven het ongestoord laten van een bepaald gedeelte van het milieu. Men kan van de ekologie leren op een min of meer verstandige wijze voedsel te produceren. Daar ligt het belang van de ekologie, dat echter versluierd wordt wanneer bepaalde eigenschappen van ecosystemen tot maatschappelijke doelen worden verheven.

Zo'n eigenschap kan wel tot norm worden verheven, maar dan als maatschappelijke keuze.

C. In de volgende misvatting wordt gemeend dat de natuur zoals die in zichzelf is, door de ekologie volledig gekend kan worden. Dan verwacht men echter de levende natuur met het systeem waarin het beschreven wordt. Dus wordt het objekt — de natuur — hier genomen als slechts datgene wat men vanuit een bepaald gezichtspunt — de ekologie — kan kennen. Dan gaat men dus de natuur in zijn geheel zien als een groot ecosysteem, een zelfregulerend systeem en niets anders dan dat. De natuur is echter geen zelfregulerend systeem, maar hooguit is het zo dat delen van de natuur onder het gezichtspunt van de ekologie als zelfregulerende systemen verschijnen. In het standpunt dat de natuur in zich naar bepaalde door de ekologie volledig kenbare doelen streeft, is het gevaar groot dat zulke doelen tot 'natuurlijke' normen worden verheven. Ook hier worden dan veranderingen in ecosystemen weer als tegennatuurlijk afgewezen. Elke verandering in de natuur is een verpesting van de natuur. Het beschermen of zelfs herstellen van een ecosysteem is echter allesbehalve een natuurlijke zaak. Men vervalt hier in de fout dat men de norm dat iets dat er van nature is ook goed is, fundeert in het feit dat het er van nature is. En dat is een vorm van *tautologie*. Nogmaals: normen kunnen alleen maatschappelijk bepaald worden en zijn nooit van nature gegeven.

D. Vaak hoort men de volgende redenering: omdat de mens zich niet houdt aan de wetten van de levende natuur, veroorzaakt hij grote rampen en daarmee wellicht zelfs zijn eigen ondergang. Dat moet de mens dus niet doen.

Menselijke activiteiten moeten dus in overeenstemming worden gebracht met de eisen die ecosystemen stellen, met ekologische wetten. Het merkwaardige in de redenering is de veronderstelling dat de mens zich aan natuurwetten kan onttrekken. Dat is onmogelijk. Natuurwetten zijn er, en dan gelden ze, of ze zijn er niet, en dan kunnen wij er ons ook niet aan onttrekken. Gelden natuurwetten, en kan de mens zich er toch aan onttrekken, dan moet hij bovennatuurlijk zijn. In alle gevallen hoeven we ons niet zoveel zorgen te maken over onze toekomst. De paradox van de redenering is dat als ekologische wetten altijd zouden gelden voor de mens, de mens zich nu zou moeten gaan onttrekken aan die ekologische wetten om eigen ondergang te voorkomen.

De mens zal de mogelijk dreigende ondergang moeten gaan bestuderen, waarbij ekologie als wetenschap bruikbaar is. Hij zal op grond van deze kennis zodanig anders moeten gaan handelen dat zijn voortbestaan minder gevaar loopt. Dat de mens, juist

op grond van kennis van ekologische wetten, anders kan handelen en zijn milieu bewust kan beïnvloeden, onderscheidt hem van een dier.

Alleen de mens kan het natuurlijk voortbestaan bedreigen, en alleen de mens kan zich daarvan bewust worden. Alleen de mens kan daarvoor een wetenschap — ekologie — ontwikkelen en alleen de mens kan zijn gedrag zo veranderen dat het voortbestaan gered wordt.

Konklusie

De menselijke samenleving, de menselijke geschiedenis, kan niet begrepen worden als onderdeel van de ontwikkeling van de natuur volgens de wetten van de ekologie. Ekologie kan niet de manier zijn om vragen te beantwoorden ten aanzien van de inrichting van de samenleving, de vraag naar goed en kwaad, de vraag naar wat we willen. Die vragen zijn niet langs objectieve weg te beantwoorden. Het politieke karakter van die vragen wordt verdoezeld. Het ekologisch gezichtspunt wordt als absoluut genomen, waardoor eraan voorbijgegaan wordt dat wezenlijk tot de mens behoort dat hij zich bewust tot zichzelf en zijn omgeving kan verhouden. Dat hij als vrij en verantwoordelijk wezen aan die verhouding gestalte kan geven, met alle strijd die daaraan gepaard gaat. Elke poging om uit de ekologie politieke richtlijnen af te leiden is dus ideologisch, met een onterecht beroep op objectiviteit.

Het normatief karakter van ekologie is een groot probleem. Wat er namelijk gebeurt is dat steeds het natuurlijke als ideaal wordt geschetst. Maar wat dat 'natuurlijke' is, en hoe, en wie dat kan en mag bepalen, daarop wordt niet ingegaan. Feitelijk wordt zonder bewijsvoering gesteld dat de eigen voorkeuren het 'natuurlijke' vertegenwoordigen. Daarmee kan dus aan elke opvatting de schijn van het hogere, het objectieve, het onontkenbare, het werkelijk ware worden gegeven.

Politiek ligt het probleem in het feit dat veel ekologen beweren dat ekologie links noch rechts is. Dat geeft dus geen criteria waaraan mede-ekologen nog getoetst kunnen worden op de ouderwetse links-rechts-schaal. Daardoor wordt het voor de ekologische beweging zeer moeilijk haar leden op politieke voorkeuren te beoordelen. Alleen al daarom is het van belang dat ekologen naast hun visie op de natuur ook hun politieke keuzen duidelijk maken. Daarvoor zijn analyses en opvattingen over de menselijke maatschappij onmisbaar.

Het voordeel van het verhaal van Roel van Duijn is, dat hij dat eigenlijk ook wel erkent en hij voert een hogere vorm in, *het groene denken*, dat hij zelf dus ook als ideologie ziet. Kern ervan is echter nog steeds dat zogenaamde natuurwetten op de menselijke samenleving worden toegepast.

Ongerepte natuur

In het NRC Handelsblad van 26 november 1983 stond een stuk van een bekende kritische bioloog, Midas Dekker: 'En dan, wat is natuur nog in dit land?' Daarvan zal ik gebruik maken om aan te geven hoe cultureel bepaald het natuurbegrip is. Het heeft de volgende strekking.

Van de totale oppervlakte in Nederland is 10% bebouwde kom, en 10% natuur. De natuurgebieden zijn versnipperd, maar gemakkelijk te vinden. Er staat meestal een bordje bij dat het natuur is, behalve voor honden. Staan er om de tien meter paaltjes met een geel, rood of blauw geverfde kop, dan weet je zeker dat het natuur is. Ook een hoge dichtheid van pannenkoekhuizen is een betrouwbare aanwijzing van natuur. De normale burger, in zijn auto van de stad op weg naar de natuur, neemt niets waar van de 80% die er tussen ligt.

Aan de landbouw wordt in toenemende mate de eis gesteld dat zij het behoud van de natuur als eerste taak gaat zien, de produktie komt dan pas op het tweede plan.

Feitelijk wordt geprobeerd de werkelijkheid weer in overeenstemming te brengen met de 'Verkade-plaatjes' van vroeger. Het zou hetzelfde zijn als je de NS verplichte weer met stoomtreinen te gaan rijden, omdat die zo leuk van tsjoeketsjoeke doen. Echte natuur bestaat niet in Nederland. Het laatste stukje oerbos is al een eeuw geleden definitief gerooid. Wat zo liefdevol in reservaten wordt vertroeteld is grotendeels landbouwgrond. De grote stille heide heeft net zo veel met de natuur te maken als de sappige weilanden. De mooiste natuurgebieden zijn het resultaat van de grofste ontginningen. Zouden er al eeuwen natuurbeschermers bestaan, dan zou er nooit turf gewonnen zijn uit de unieke veengebieden. Dat is wel gebeurd, dus nu worden de Nieuwkoopse plassen, Botshol en de Friese meren zeer fanatiek verde digd.

Het inpolderen van de Zuiderzee bracht natuurbeschermers tot razernij. Inmiddels koesteren ze in die nieuwe polders het meest waardevolle gebied van het land, de Oostvaardersplassen.

Natuurbehoud is een inwendige tegenspraak. In de natuur wordt niets behouden. Voordat de mens een voet op aarde had gezet waren er al honderd maal zo veel planten en dieren uitgestorven als er momenteel bestaan. Zij werden vervangen door nieuwe, andere en beter aangepaste modellen. Zo gezien is de natuur progressiever dan mensen die menen haar te beschermen. De natuur is dan dynamisch, altijd bezig.

Die wat cynische weergave rechtvaardigt dus niet het standpunt dat we ons geen zorgen moeten maken over de natuur, maar geeft wel aan dat enige relativering nodig is, en ook dat de kracht van de natuur om zich aan te passen niet ontkend mag worden. En tenslotte dat beschermen geen kleinere ingreep hoeft te zijn dan veel gebruik.

Wat blijkt is, dat echte natuur, of natuur op zichzelf niet bestaat. Wat wij natuur noemen is cultureel bepaald vanuit maatschappelijke behoeften. Van natuur wordt verlangd dat het heel anders is dan de dagelijkse omgeving, de stad, er moeten andere ervaringen opgedaan kunnen worden: rust in plaats van drukte, avontuur in plaats van voorspelbaarheid. Voor de natuur-als-tegendeel-van-de-stad is een functionele verklaring te geven. Het speelt een belangrijke rol bij de reproductie van de arbeid. In het weekend moet er ontspannen worden. En dat kan alleen in een behoorlijk afwijkende sfeer. Dit natuurbegrip heeft een eigen ideologisch effect. Het belang van bepaalde groepen om van de natuur te genieten leidt tot een maatschappelijk ideaal waarbij het belang van andere groepen (bijvoorbeeld boeren) buiten de discussie wordt geplaatst.

Nu de natuur schaars is geworden, is tegelijkertijd te zien dat de stukjes recreatienatuur binnen het kapitalistisch systeem worden getrokken, en ten gelde worden gemaakt.

Natuur als produktiemiddel

De natuur als omgeving, als leverancier van noodzakelijke grondstoffen, is een primaire bestaansvoorwaarde voor de mens. Op het moment dat de mens gaat produceren om te consumeren verandert de verhouding van de mens tot de natuur.

Pas daarna wordt de natuur ook als natuur gedefinieerd. Pas nadat de verstedelijkte mens de natuur in haar oorspronkelijke gedaante buiten zijn dagelijks leven gesloten heeft, verliest de natuur haar vanzelfsprekendheid en kan dan pas bewust ervaren worden.

In principe vindt elke produktie plaats door het samengaan van drie factoren: arbeid, kapitaal en grondstoffen. Die produktie vindt plaats binnen de grenzen die de

natuur als omgeving stelt. Ook die begrenzingen zijn historisch bepaald, ze hangen bijvoorbeeld af van de ontwikkeling van de techniek. Maar uiteindelijk zijn er eindigheidsgrenzen aan de natuurlijke bronnen, omdat ze niet reproduceerbaar zijn. In het normale, heersende produktiestelsel werden natuur en grondstoffen niet behandeld als kostenfaktor, maar uitgeput als gratis toegankelijke hulpmiddelen: gratis omdat ze niet gereproduceerd hoefden te worden.

In het dominante economisch denken zijn er maar twee produktiefactoren, en zijn er daarnaast alleen produktiekosten. Naast het besef dat de draagkracht van de natuurlijke omgeving ernstig aangetast wordt en dat daarmee rekening dient te worden gehouden, gaat het er vooral om dat natuur als produktiefaktor gewaardeerd gaat worden. Zonder het zo te noemen doet de PPR dat feitelijk door te pleiten voor lastenverschuiving, zoals dat ook gebeurt in het CE-scenario. Een analyse van de wijze waarop in ons kapitalistisch stelsel wordt omgegaan met leefomgeving en grondstoffen vormt het kader waarbinnen het belang van de natuur geplaatst kan worden.

Vanuit de groene filosofie wordt ten onrechte gesteld dat we in een ekologische crisis zouden verkeren. De wijze waarop de natuur wordt aangewend heeft speciale krisissen veroorzaakt; de natuur kan niet in een crisis verkeren. Het bijzondere van de huidige crisis is dat het economisch systeem niet alleen stuit op de eigen grenzen, maar ook tegen de grenzen van wat natuurlijk nog mogelijk is. André Gorz geeft in zijn 'ekologie en vrijheid' daarbij twee crises aan.

A. de overakkumulatiecrisis en

B. de reproductiecrisis.

Kort zal ik dat uitwerken om aan te geven dat het kapitalistisch stelsel is dat in een crisis verkeert.

De overakkumulatiecrisis

Groeien of sterven lijkt een wet van het kapitaal te zijn. De organische samenstelling van het kapitaal neemt toe, het produktieproces wordt dus kapitaalintensiever, heeft meer kapitaal nodig voor handhaving van hetzelfde produktievolume. Dan kan er overakkumulatie ontstaan, het kapitaal kan zich niet langer in normaal tempo reproduceren. Daarmee zal de winst gaan dalen. Er zijn twee methoden om dat tegen te gaan: of de hoeveelheid verkochte waren moet vergroot, of de prijs van de waren moet verhoogd. Die methoden vullen elkaar aan en hebben gezamenlijk tot gevolg dat produkten minder duurzaam gemaakt worden, dat mensen gedwongen worden steeds sneller produkten te vervangen en ze ondertussen verfijnder en ingewikkelder te maken. Dat is een vorm van overvloedkonsumptie: er is een steeds groeiende hoeveelheid produkten nodig voor een gelijkblijvend peil van behoeftenbevrediging.

De reproductiecrisis

In toenemende mate manifesteert zich dat niet-produceerbare waren schaars worden. Dat draagt op twee wijzen bij aan het dalen van de winstvoet:

A. Als lucht, aarde en water zeldzaam worden, kunnen ze niet in grotere hoeveelheden geproduceerd worden. De noodzaak van recycling hiervan krijgt economische betekenis. Wanneer we echter lucht en water moeten gaan behandelen als een produktiemiddel betekent dat, dat de organische samenstelling van het kapitaal extra toeneemt, terwijl daar geen stijging van warenproduktie aan gekoppeld kan worden. Dus hierdoor daalt de winstvoet.

B. Daarnaast raken de meest bereikbare en daarmee goedkoopst te exploiteren delfstoffen uitgeput, waarmee produktiekosten stijgen en ook hierdoor de winstvoet daalt.

De huidige crisis heeft een klassiek overakkumulatiekarakter, maar wordt extra gekompliceerd door de reproductiecrisis die uiteindelijk te wijten is aan het schaars worden van natuurlijke hulpbronnen. De enige werkelijke oplossing is niet te vinden in economische groei, maar in omkering van de kapitalistische logika van maximalisatie van behoeften naar het stimuleren van een lage behoefte die met zo beperkt mogelijk gebruik van grondstoffen, energie en arbeid bevredigd kan worden en zo min mogelijk overlast veroorzaakt.

Overigens, juist door deze crisis kon het ekologisch bewustzijn ontstaan. Ook de aanhang voor ekologische opvattingen is uiteindelijk maatschappelijk bepaald.

In zo'n analyse, waarin geen woord ecologie voorkomt, zit ook geen denkbeeld dat vreemd is voor de PPR.

Hoogstens is ons verzet tegen economische groei teveel gebaseerd op het idee dat groei volgt uit louter politieke keuzen, terwijl het wezenlijk volgt uit de kapitalistische logika.

Duidelijker kan ik niet maken dat de ecologie de PPR weinig te bieden heeft.

Een samenvattend antwoord is dus dat de ecologie als wetenschap nuttige kennis kan bieden over onze natuurlijke leefomgeving en niets meer dan dat.

JAAP DE JONG

Noot:

De artikelen van Roel van Duijn en Jaap de Jong zijn bewerkingen van inleidingen die zij gehouden hebben op een studiedag over ecologie. Roel bewerkte zijn inleiding zelf, die van Jaap werd bewerkt door de redactie.

In het komende nummer zullen commentaren op deze twee verhalen opgenomen worden.